

ДУШЕНКО Ю.І., студентка 1 курсу спеціальність С1 «Економіка»
Науковий керівник – РИБАК Н.О., канд. екон. наук, доцент
Білоцерківський національний аграрний університет

АНТИМОНОПОЛЬНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ

Метою дослідження є проаналізувати сутність, цілі та інструменти антимонопольної політики; з'ясувати її роль у збереженні конкурентного середовища; запропонувати напрями вдосконалення механізмів державного регулювання монопольної діяльності.

Ключові слова (Keywords): монополія, антимонопольна політика, конкуренція, державне регулювання, монопольна влада, антимонопольне законодавство.

У сучасній ринковій економіці ключову роль відіграє ефективна конкуренція, яка побудована на новаторстві й означає змагання в усіх сферах діяльності. Основним рушієм ефективної конкуренції є підприємець-новатор, а важливою передумовою її розвитку – монополізація виробництва, котра дозволяє накопичувати кошти для впровадження інновацій. «Будь-яка успішна інновація веде до монополії, а будь-яка монополія сприяє інновації» - так відзначив Йозеф Шумпетер. Існування монополій та олігополій суттєво послаблює конкурентне середовище, обмежують вибір споживачів і стримує економічний розвиток. Саме тому антимонопольна політика є надважливим інструментом державного регулювання, спрямованим на запобігання зловживанням ринковою владою та створення рівних умов для всіх учасників ринку.

Ринок та загалом ринкова економіка вирізняються як позитивними, так і негативними рисами. І саме монополія й монополістичні тенденції виступають негативною рисою в економічній системі будь-якої країни. Адже монополія - виключне право на виробництво, торгівлю, промисли, що належить одній особі або державі. Це можуть бути великі об'єднання підприємств (картелі, синдикати, трести, концерни, консоціуми), що виникли на базі зростаючої концепції виробництва і капіталу та зосереджують у своїх руках значну частку виробництва чи продажу певного товару з метою досягнення домінуючого становища на ринку та отримання максимального прибутку.

Монополізація може мати декілька різних наслідків економічного характеру: позитивні результати як для монополій, споживачів і суспільства загалом (покращення показників фінансово-господарської діяльності, покращення якості продукції, зниження цін за рахунок об'єднання дублюючих функцій, ефективної організації науково-дослідних робіт, консолідації видатків за однаковими статтями, маневрування фінансовими та іншими ресурсами), а також негативні результати у вигляді усунення конкуренції або її обмеження. Крім того, можливі випадки, коли наслідки

концентрації господарських структур для ринку будуть одночасно і позитивні, і негативні.

Важливою перевагою існування монополії є можливість отримання вигод на основі ефекту масштабу, а саме зниження витрат на одиницю продукції при нарощенні обсягів діяльності. Варто відзначити, що саме стратегія найменших витрат стала запорукою успіху багатьох монопольних компаній. Завдяки присвоєнню великих прибутків монопольні структури мають більше шансів фінансувати науково-дослідні роботи, впроваджувати новітню техніку та технології, проводити перекваліфікацію працівників. Великі підприємства більш стійкі в умовах криз, що зменшує рівень безробіття і соціальну напругу у суспільстві. Поряд з цим, монополії призводять до ряду негативних наслідків, між яких: зростання цін вище ринкових та отримання додаткового прибутку монополістом за рахунок споживачів; зумовлюють зниження ринкової конкуренції; стримують зростання якості товарів та послуг; гальмують НТП; деформують господарські зв'язки. Негативні соціально-економічні наслідки монополізації економіки обумовлюють необхідність реалізації антимонопольної політики.

Загалом, антимонопольна політика – економічна політика, спрямована на запобігання, обмеження та припинення монопольної діяльності, а також на розбудову конкуренції. Антимонопольна політика характеризується суб'єктами, об'єктами та засобами регулювання.

Традиційне антитрестівське законодавство країн з ринковою економікою формувалося в умовах розвиненого конкурентного ринку, а монополії, які потребували створення легальних методів регулювання ними, були тільки одним з етапів розвитку цього ринку.

Особливості розбудови та функціонування різних різновидів монополізованих ринків зумовлюють потребу застосування відповідних інструментів антимонопольної політики. Спираючись на риси появи та функціонування різних типів монополій, а також наслідки їхньої діяльності, можна виділити інструменти антимонопольної політики, спрямовані на кожний окремий ринок для цільового регулювання кожного з них. Так, наприклад, інструментами регулювання природних монополій є обмеження цін та обмеження рентабельності, а економічних монополій є заборона (обмеження) злиття компаній, обмеження купівлі акцій інших компаній, обмеження цін.

Залежно від юридичного змісту та процесуальних методів реалізації інструментів антимонопольної політики розрізняють американську, європейську та японську моделі.

Американська модель вирізняється суворістю здійснення контролю щодо захисту економічної конкуренції. В її основі лежить заборона монопольних практик, в структурі пріоритетів діяльності конкурентних відомств – підтримка конкуренції на національному ринку.

Європейська модель характеризується контролем та регулюванням монопольних утворень. Монополістична діяльність як така не заборонена, а допускається за умови, що суб'єктами буде дотримано всі норми, встановлені

антимонопольним законодавством. В Європі підтримка конкуренції є не такою першорядною, як захист національних виробництв. В Європі допускаються деякі способи взаємодії між компаніями, що визнаються антиконкурентними у США.

Японська модель антимонопольної політики зосереджена на забезпеченні експортної експансії, тому підтримка на внутрішньому ринку не така значна. Задля забезпечення захоплення і утримання позицій на міжнародному рівні допускаються різні форми взаємодії між компаніями (зокрема, картелі), не зважаючи на те, що вони суперечать інтересам вільної конкуренції як на внутрішньому, так і міжнародному ринках.

Українська модель антимонопольної політики лише формується, проте вже зараз, очевидно, що за своїми особливостями вона в більшій мірі відповідає європейській моделі. В Україні значний ступінь монополізації ринків спостерігається у паливно-енергетичному комплексі, транспорті та зв'язку. Найбільш поширеними видами монополізованих утворень в Україні є природні монополії. Найбільш розповсюдженими формами прояву нерівних умов конкуренції є отримання окремими учасниками ринку державної допомоги у вигляді субсидій або грантів, вибіркове пільгове оподаткування, нерівні умови розподілу державних замовлень. Основним факторами монополізації економіки України є низька її конкурентоспроможність та високий рівень корупції. Монополізація національної економіки негативно впливає на її економічне зростання, що створює перешкоди для зростання соціальних стандартів.

До пріоритетних напрямів вдосконалення антимонопольного регулювання в Україні слід зарахувати: усунення будь-яких форм переваг для монопольних підприємств; звільнення підприємницької діяльності від прямого впливу бюрократії шляхом ліквідації адміністративних перешкод; створення додаткових економічних стимулів для залучення інвестицій у монополізовані галузі економіки; формування прозорої та недискримінаційної системи регулювання природних монополій; розвиток культури змагальності в українському суспільстві.

Конкурентне середовище сприяє оптимальному розподілу ресурсів; зниженню цін та поліпшенню якості продукції; прискоренню технологічного прогресу; гнучкості економіки в умовах глобалізаційних викликів. Держава, реалізуючи антимонопольну політику, мусить створити інституційні умови, що дозволяють зберігати та підтримувати відкритість ринку: запроваджувати механізми контролю за концентрацією ринку, особливо в умовах цифровізації економіки; усувати адміністративні бар'єри для малого та середнього бізнесу; стимулювати ринковий вхід нових учасників через доступ до інфраструктури, інформації та ресурсів; виявляти і припиняти змови, нечесну конкуренцію та інші форми антиконкурентної поведінки.

Список літератури

1. Болгов В. Формування державної антимонопольної політики в умовах розвитку цифрової економіки. Вісник Хмельницького національного університету. Серія:

Економічні науки. 2024. Том 332. №4. URL:
<https://heraldes.khmnu.edu.ua/index.php/heraldes/article/view/245>

2. Островерх П. І., Моряк Т. П., Рудковська Н. А. Методологічні аспекти оцінки рівня монополізації економіки. Ефективна економіка. 2020. № 8. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=8099>

3. Олешко А.А., Бреус С.В, Бугас Н.В. Зарубіжний досвід захисту підприємництва на основі антимонопольної політики. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2020. №12. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/12_2020/3.pdf